

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ξεκινώντας το ταξίδι μας μέσα στο ιστορικό παρελθόν της νεώτερης Ελλάδας, βρίσκουμε μπροστά μας το έτος 1453. Είναι μια χρονιά που έπαιξε σημαντικό ρόλο, όχι μόνο για τους Έλληνες αλλά και για τους άλλους λαούς. Οι επεκτατικές τάσεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και η δομή του κράτους της, έδωσαν την ευκαιρία στους Τούρκους να επικρατήσουν σ' ολόκληρη τη Βαλκανική. Ακόμα επηρέασαν την πολιτική των άλλων κρατών απέναντί της.

Η χρονιά αυτή αποτελεί ορόσημο, γιατί τελειώνει η περίοδος της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Μια περίοδος που περιλαμβάνει πάνω από 1000 χρόνια (330-1453) και που παίζει σημαντικό ρόλο στην πορεία του κόσμου.

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να δούμε ποιές ήταν οι αιτίες που οδήγησαν στην κατάρρευση του Βυζαντίου και στην κυριαρχία των Οθωμανών.

1.1. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Από το 1081 και μετά, το βυζαντινό κράτος αντιμετωπίζει πολλά εσωτερικά κι εξωτερικά προβλήματα. Τα εσωτερικά προβλήματα έχουν να κάνουν: α) με την εξασθένηση του κρατικού μηχανισμού, β) με εμφύλιες διαμάχες για την κατάκτηση της εξουσίας και γ) με την φιλονικία που είχε ξεσπάσει ανάμεσα σε στρατιωτικούς και παλατιανούς.

α) *Η εξασθένηση του κρατικού μηχανισμού.* Οι άνθρωποι που βρίσκονταν γύρω από τους αυτοκράτορες, μετά το θάνατο του Βασίλειου Β' του Βουλγαροκτόνου, έκρυβαν την πραγματική κατάσταση της αυτοκρατορίας και οδήγησαν τους αυτοκράτορες σε ενέργειες που έβλαπταν παρά οφελούσαν.

Δεν επέτρεπαν στους διοικητές των επαρχιών να δουν τον αυτοκράτορα και να παρουσιάσουν τα προβλήματά τους. Παράλληλα, με διάφορους νόμους δυσκόλευαν τη ζωή του λαού οφελώντας ταυτόχρονα τους οικονομικά δυνατότερους.

β) *Οι εμφύλιες διαμάχες.* Η αυτοκρατορία γνώρισε για 30 χρόνια δυο εμφύλιους πολέμους που είχαν σα στόχο την κατάληψη της εξουσίας (1325-1328) και (1341-1355). Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να διχαστεί ο λαός και ο στρατός και να μην υπάρχει η ενότητα που χρειάζεται για να αντιμετωπιστούν οι εξωτερικοί κίνδυνοι.

γ) *Η φιλονικία ανάμεσα σε στρατιωτικούς και παλατιανούς.* Οι στρατιωτικοί διοικητές βλέποντας τους εξωτερικούς κινδύνους και τις απειλές που δεχόταν η αυτοκρατορία από τα σύνορα δεν μπορούσαν να ενημερώσουν τον αυτοκράτορα. Επίσης ο στρατός της αυτοκρατορίας αποδυναμώθηκε, όταν δώθηκε η δυνατότητα εξαγοράς της θητείας. Οι ξενοι μισθοφόροι δεν μπορούσαν να συμπληρώσουν αυτό το κενό. Έτσι η ασφάλεια της αυτοκρατορίας τέθηκε σε κίνδυνο.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Τα εξωτερικά προβλήματα του Βυζαντίου μεγάλωσαν από τη στιγμή που οι αυτοκράτορες του ζήτησαν τη βοήθεια από τους Γενουάτες και τους Βενετούς για να εξυπηρετήσουν δικά τους συμφέροντα (Αλέξιος Δ΄ Άγγελος, 1204).

Τα προνόμια που δόθηκαν στους Βενετούς και τους Γενουάτες, έδωσαν την ευκαιρία σ' αυτούς να πάρουν το εμπόριο στα χέρια τους. Οι βυζαντινοί, από την άλλη πλευρά, έχασαν την κυριαρχία τους στη Μεσόγειο, που μέχρι τότε θεωρούνταν βυζαντινή λίμνη.

Σε μια τέτοια κατάσταση βρίσκεται η αυτοκρατορία την εποχή του Ιωάννη του Η' Παλαιολόγου. Ο αυτοκράτορας βλέποντας τις αδυναμίες του Βυζαντίου ζητά τη βοήθεια του Πάπα με αντάλλαγμα την ένωση της Ανατολικής με τη Δυτική εκκλησία που χωρίστηκαν με το σχίσμα του 1054.

Ο λαός αντιδρώντας στην παραχώρηση του αυτοκράτορα προκαλεί επεισόδια που φέρνουν νέο διχασμό. Από τη μια πλευρά αυτοί που υποστηρίζουν την ένωση (ενωτικοί), από την άλλη, αυτοί που αρνούνται την ένωση (ανθενωτικοί). Έτσι η βοήθεια από τη Δύση δεν ήρθε ποτέ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΑ΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ

Μέσα σ' αυτό το κλίμα της έντασης και του φανατισμού ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος ο ΙΑ΄ ανεβαίνει στο θρόνο μετά τον θάνατο του Ιωάννη του Η΄.

Τα προβλήματα που έχει ν' αντιμετωπίσει είναι πολλά, η απειλή των Οθωμανών μεγαλώνει και τα κρατικά ταμιά δεν έχουν χρήματα. Οι πρώτες ενέργειες του Κωνσταντίνου ήταν:

- Να φράξει τον Κεράτιο κόλπο
- Να επισκευάσει τα Τείχη
- Να οργανώσει την άμυνα της Πόλης και
- Να εφοδιάσει τις κρατικές αποθήκες με σιτάρι.

Αυτές οι ενέργειες δεν ήταν, όπως φάνηκε αργότερα αρκετές για να σώσουν την αυτοκρατορία. Έτσι είχε την τραγική μοίρα να πέσει στο πεδίο της μάχης πολεμώντας. Με τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο τον ΙΑ΄ κλείνει ο κύκλος που ονομάζουμε βυζαντινή περίοδο. Την Τρίτη στις 29 Μαΐου 1453 η Πόλη πέφτει στα χέρια των Τούρκων και αρχίζει η περίοδος που ονομάζουμε Τουρκοκρατία.

1.2. Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Στην προηγούμενη ενότητα εξετάσαμε την κατάσταση της βυζαντινής αυτοκρατορίας την περίοδο 1081-1453, αυτή που ονομάζουμε υστεροβυζαντινή.

Εδώ θα δούμε την κατάσταση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ώστε να μπορέσουμε να διαπιστώσουμε τη θέση των δυο αυτοκρατοριών και να έχουμε μια παράλληλη εικόνα. Άλλωστε η σύγκριση των δυο δυνάμεων μέχρι τη σύγκρουση είναι αναγκαία για να τις αξιολογήσουμε σωστά.

Η παρουσία των Τούρκων χρονολογείται από τον 6ο αιώνα². Πρόκειται για νομαδικές φυλές που έρχονται από τα βάθη της Ανατολής. Αυτές οι φυλές έρχονται σ' επαφή με τον ισλαμισμό.

Ο ισλαμισμός θα παίξει αποφασιστικό ρόλο στην κοινωνία τους και στον πολιτισμό τους. Ο ιερός νόμος του Ισλάμ αποτελεί τον βασικό πυρήνα γύρω από τον οποίο θα φτιάξουν τους νόμους, θα διαμορφώσουν τα ήθη και τα έθιμά τους.

Στη Μικρά Ασία εμφανίζονται τον 11ο αιώνα, η παρουσία τους δε, εδραιώνεται μετά τη μάχη στο Ματζικέρτ το 1071.

Η εγκατάστασή τους στο χώρο άρχισε να αποτελεί κίνδυνο για το βυζαντινό κράτος. Από πολύ νωρίς άρχισαν να έχουν επεκτατικές βλέψεις με σκοπό την κατάκτηση των βυζαντινών εδαφών.

Η απειλή τους γίνεται εντονότερη τον 13ο αιώνα που έρχονται σ' επαφή με μια άλλη φυλή τους Μογγόλους. Μ' αυτούς έχουν κοινό στοιχείο το γεγονός ότι είναι κι αυτοί μια νομαδική πολεμική φυλή.

Οι αρχηγοί των διαφόρων φυλών μάχονται για την επικράτηση τους στο χώρο, στο τέλος επικρατεί ο Οσμάν (ή Οθωμάν). Αυτός οργανώνει το τουρκικό κράτος με ένα καθαρά συγκεντρωτικό σύστημα και από τις αρχές του 14ου αιώνα επιχειρεί να καταλάβει βυζαντινά εδάφη.

Αργότερα οι Τούρκοι εκμεταλλεύονται τα εσωτερικά προ-

2. Στα Βυζαντινά χρόνια. Ιστορία Ε' τάξης Δημοτικού. ΒΙΒΛΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΑΣΚΑΛΟ ΟΕΔΒ 1993 σελ. 93. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, τόμος Α, ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ, ΕΚΔΟΣΗ Β' ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΕΝΗ ΚΑΙ ΕΝΗΜΕΡΩΜΕΝΗ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1974, σελ. 118.

«Οι Οθωμανοί άρχισαν να γίνονται απειλητικοί επί Οσμάν, γιού του Ερτογρούλ. Οι πολεμιστές οι γνωστοί για τόν φανατισμό και τη μαχητικότητα τους, γαζήδες (= αγωνιστές της πίστεως) οι διψασμένοι για λάφυρα και λεηλασίες, αντιπαρατάσσονται στους ακρίτες και κύριο σκοπό έχουν τον ιερό πόλεμο εναντίον των απίστων».

βλήματα των βυζαντινών και κατοθρώνουν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στη Βαλκανική και την Ευρώπη.

Οι Οθωμανοί επιχειρήσαν πολλές φορές να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη χωρίς αποτέλεσμα. Το 1451 γίνεται σουλτάνος ο Μωάμεθ ο Β', άνδρας φιλόδοξος και με στρατιωτικές ικανότητες.

Ο Μωάμεθ έβαλε σκοπό του να κυριέφει την Κωνσταντινούπολη και να γίνει αυτοκράτορας των Τουρκορωμαίων. Πίστευε στην προφητεία που έγραφε το Κοράνι που έλεγε ότι: «Σπουδαίος στρατηγός θα είναι εκείνος που θα πάρει την Πόλη».

Ο στόχος του Μωάμεθ έγινε πραγματικότητα τρία χρόνια αργότερα. Το 1453 πολιορκήσε και πέτυχε την κατάληψη της Πόλης, σε μια περίοδο που η βυζαντινή αυτοκρατορία είχε να αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα.

Η φυσιογνωμία του Οθωμανικού κράτους

Το οθωμανικό κράτος είχε μια συγκεντρωτική μορφή. Κυρίαρχο στοιχείο της κοινωνίας, της πολιτικής, της νομοθεσίας αλλά και των στρατηγικών στόχων του οθωμανικού κράτους ήταν η υπακοή στον «ιερό νόμο».

Ο ιερός νόμος του Ισλάμ. Ο ιερός νόμος του Ισλάμ είναι ένας κώδικας με θρησκευτικές διατάξεις³, αλλά το πνεύμα αυτών των θρησκευτικών κανόνων επηρεάζει ολόκληρη τη νομοθεσία, τα ήθη και τα έθιμα των οθωμανών.

Περιλαμβάνει, θεολογικά κείμενα των Ισλαμιστών καθώς και αποσπάσματα από το Κοράνι. Ακόμα αναφέρεται στη ζωή και το έργο του Μωάμεθ.

Το έργο αυτό διαμορφώνει κάποιους κανόνες ηθικής, γι' αυτό και η επιρροή του στην καθημερινή ζωή των Τούρκων είναι πολύ μεγάλη.

Οι ενέργειες των Τούρκων αξιωματούχων έπαιρναν θρη-

3. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ τόμος Ι σελ. 22. Εκδοτική Αθηνών 1974.

σκευτικό χαρακτήρα, αφού συχνά για να τις στηρίξουν αναφέρονταν στις εντολές του «ιερού νόμου» ή του Κορανίου. Κάτι ανάλογο αναφέραμε πιο πάνω σε σχέση με την προφητεία και το στόχο του Μωάμεθ.

ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ. Είχε την πολιτική, στρατιωτική και θρησκευτική εξουσία. Τις εντολές του τις πραγματοποιούσαν κάποιοι υπάλληλοι και κάποια έμπιστα πρόσωπα που υπηρετούσαν στην αυλή του.

ΜΕΓΑΣ ΒΕΖΥΡΗΣ. Ήταν ο αντιπρόσωπος του σουλτάνου και είχε στρατιωτική αλλά και διοικητική εξουσία, αφού εκτός από την αρχηγία του στρατού διόριζε τους διοικητές των επαρχιών. Ασκούσε την δικαστική εξουσία αντιπροσωπεύοντας το σουλτάνο καθώς επίσης είχε γνώμη στις αποφάσεις του σουλτάνου σε κρατικά ζητήματα.

Ο Μέγας βεζύρης μαζί με τα μέλη του συμβουλίου του σουλτάνου, που το κάθε ένα είχε κάποιες αρμοδιότητες, ασκούσαν την κρατική εξουσία.

ΣΑΝΤΖΑΚΜΠΕΗΣ, ΜΠΕΡΛΕΡΜΠΕΗΣ. Ήταν διοικητές μεγάλων επαρχιών με στρατιωτικές, κυρίως, αρμοδιότητες. Ο δεύτερος διοικούσε μεγαλύτερη περιφέρεια από τον πρώτο κι αυτό για να υπάρχει καλύτερη επιστασία στις διάφορες περιφέρειες του οθωμανικού κράτους.

ΚΑΖΑΣ. Ήταν διοικητής μιας μικρής επαρχίας, που ήταν η μικρότερη διοικητική μονάδα μέσα στο κράτος της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Το συγκεντρωτικό σύστημα των Τούρκων σε συνδυασμό με τις επεκτατικές βλέψεις τους λειτούργησε με ιδιαίτερη επιτυχία, όχι όμως για πολύ καιρό.

Όπως συνέβη σε όλα τα κράτη που έχουν μεγάλη έκταση και έχουν επιθετικούς στόχους, κάποτε το σύστημα του άρχισε να φθείρεται.

Οι αιτίες που έκαναν τους Οθωμανούς να θέλουν την Πόλη

Οι Οθωμανοί επηρεασμένοι από το Κοράνι οργάνωσαν έναν ιερό πόλεμο που είχε σα στόχο τον εξισλαμισμό περισσότερων

λαών και τη διάδοση του μωαμεθανισμού. Έτσι ένα από τα κίνητρα τους ήταν ο θρησκευτικός φανατισμός.

Ο ιστορικός Paul Kennedy γράφει «Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν, φυσικά, πολύ περισσότερο από μια στρατιωτική μηχανή. Μια ελίτ κατακτητών... οι οθωμανοί είχαν αποκτήσει μια ενότητα επίσημης πίστης κουλτούρας και γλώσσας, σε μια περιοχή μεγαλύτερη από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, και σε απέραντους αριθμούς υπηκόων»⁴.

Ένας άλλος λόγος που έκανε τους οθωμανούς να θέλουν την Κωνσταντινούπολη είναι η γεωγραφική θέση της. Ο χώρος που είναι κτισμένη εξυπηρετούσε τα επεκτατικά τους σχέδια, τόσο στο χώρο της Βαλκανικής όσο και στο χώρο της Ευρώπης, αλλά και της Μεσογείου.

Ο ίδιος ιστορικός, που αναφέρουμε παραπάνω, γράφει «...η μεγαλύτερη μουσουλμανική πρόκληση για την προ-σύγχρονη Ευρώπη ανήκε, βέβαια στους Οθωμανούς Τούρκους, ή καλύτερα στον φοβερό στρατό τους και στην πολιορκητική εξάσκηση αιώνων. Ήδη, κατά τις αρχές του δέκατου έκτου αιώνα τα όρια κυριαρχίας τους εκτείνονται από την Κριμαία... και το Αιγαίο... ως τις ακτές της Ανατολικής Μεσογείου»⁵.

Ακόμα η Κωνσταντινούπολη ήταν κέντρο εμπορίου, ήταν ένα σημαντικό εμπορικό λιμάνι που εξυπηρετούσε, όχι μόνο τους βυζαντινούς, αλλά κι όσους μετέφεραν εμπορεύματα σε άλλες χώρες.

Τέλος, η φιλοδοξία του Μωάμεθ του Β' να γίνει αυτοκράτορας των Τουρκορωμαίων ήταν ένας ακόμα λόγος που συντηρούσε τον πόθο της κατάκτησης.

4. PAUL KENNEDY. Η ΑΝΟΔΟΣ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ. Εκδόσεις ΛΕΙΩΤΕΛΛΗΣ, «Ο Μουσουλμανικός κόσμος» σελ. 44.
5. PAUL KENNEDY. Η ΑΝΟΔΟΣ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ όπως παραπάνω σελ. 43.

Το χρονικό της αλώσεως

Ο Μωάμεθ ο Β΄ είχε πάρει την απόφαση να χτυπήσει την Κωνσταντινούπολη, ήθελε να εκμεταλλευτεί τις εσωτερικές αδυναμίες των βυζαντινών και να κάνει το όνειρο του πραγματικότητα. Οι βυζαντινοί, παρά τις προετοιμασίες του Κωνσταντίνου — που αναφέραμε σε προηγούμενη ενότητα — δεν είχαν στρατό που να διαθέτει την πολεμική ετοιμότητα των Τούρκων.

Ο τελευταίος διχασμός (σε ενωτικούς και ανθενωτικούς για τις αξιώσεις του Πάπα) και η ταυτότητα του βυζαντινού στρατού (στρατός που αποτελείται από βυζαντινούς και κυρίως ξένους μισθοφόρους) δεν άφηναν πολλά περιθώρια.

Από την πλευρά των Τούρκων χτίστηκε ένα φρούριο από την ευρωπαϊκή πλευρά του Βοσπόρου, ενώ συγκεντρώθηκε πολύς στρατός καλά εξοπλισμένος.

Στις 3 Απριλίου 1453 ξεκίνησε η πολιορκία της Πόλης. Η αντίσταση των βυζαντινών είχε κάποιο αποτέλεσμα κυρίως στη θάλασσα. Ο πλοίαρχος Φλαντανελάς πέρασε στον Κεράτιο κόλπο και έκανε μεγάλη ζημιά στον τουρκικό στόλο.

Οι Τούρκοι έσυραν τα καράβια τους από την ξηρά μεταφέροντας τα από το Βόσπορο στον Κεράτιο κόλπο κάνοντας έτσι αποκλεισμό στους βυζαντινούς.

Στις 25 Μαΐου του 1453 ο Μωάμεθ προσέφερε ανταλλάγματα στον αυτοκράτορα και τους βυζαντινούς, προσπαθώντας να τους πείσει να παραδώσουν την Πόλη, αλλά συνάντησε την κατηγορηματική τους άρνηση.

Στις 29 Μαΐου του 1453 άρχισε η γενική επίθεση των Τούρκων, που στην αρχή αποκρούστηκε με επιτυχία. Όταν όμως τραυματίστηκε ο στρατηγός Ιουστινιάνης οι μισθοφόροι άρχισαν να υποχωρούν.

Η πολιορκία ολοκληρώθηκε όταν οι Τούρκοι βρήκαν απόλαχτη και ανοιχτή μια παράπλευρη πύλη, την Κερκόπορτα. Έτσι βρέθηκαν πίσω από τους βυζαντινούς που πολεμούσαν. Ο ίδιος ο Κωνσταντίνος έπεσε πολεμώντας στην πύλη του Αγίου Ρωμανού.